

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΚΑΘΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1952

Ε.Υ.Δ. Π.Ε. Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΠΕΙΤ' ΑΠΟ ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΒΙΚΤΩΡ ΟΥΓΚΩ*

Ο ΚΟΝΤΟΤΤΙΕΡΟΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΥ
ΧΡΟΝΙΚΟ

Είναι μια άνοιξη, όμως, που κάποιες μέρες του 1848 θ' αποκαλύψει πώς έκρυβε πολλή πυρίτιδα μέσα της. Έχομε πιά φτάσει σε φλογερούς, σ' επαναστατημένους καιρούς, σ' αυτούς, που στην ιστορία της Γαλλίας αποτελούνε άλλο ματοβαμμένο κεφάλαιο, την «Επανάσταση του 'Ιουλίου», για τὸ ὁποῖο ἔγραψαν σελίδες οἱ σημαντικώτεροι ρωμαντικοὶ καὶ πρῶτος ἀνάμεσά τους ὁ Ποιητής μας, πὸν μὲ τὸ ὄπλο στὸ χέρι θὰ κινδυνέψει τὴ ζωὴ του στὶς τάξεις πιά τῶν συντηρητικῶν δημοκρατικῶν καὶ θὰ δεῖ νὰ λεηλατοῦνε τὸ σπίτι του. Παρασυρμένος κάποια στιγμή ἀπὸ τοὺς φίλους του κάνει τὸ λάθος νὰ βάλει ὑποψηφιότητα γιὰ τὴν προεδρία τῆς Δημοκρατίας* μὰ ἐδῶ ὁ Λαμαρτίνος τὸν περνᾷ στὶς ψήφους, χωρὶς νὰ ἐκλεγεί κανένας ἀπὸ τοὺς δύο, γιατί, λιγώτερο ρωμαντικὸς καὶ περισσότερο πανοῦργος, ὁ Λουδοβίκος Βοναπάρτης, καταφέρνει νὰ παρασύρει τοὺς γάλλους χάρη στὸ ἔνδοξο του ὄνομα.

Γρήγορα ὅμως ὁ Οὐγκώ, σὰν ἀγνὸς δημοκράτης βουλευτῆς ἀπὸ τὸ 1849, βλέπει νὰ κινεῖται πιά στὸ προσκήνιο τῆς πατρίδας του ὁ ἄνθρωπος, πὸν γι' αὐτόν, ἐπὶ 20 χρόνια, θὰ ἐνσαρκῶσει τὸν πολιτικὸ τυχοδιωκτισμὸ πίσω ἀπὸ τὴ μάσκα μιᾶς ἀπατηλῆς δημοκρατικότητας μὲ ἔνδοξη καταγωγή: ὁ Λουδοβίκος Βοναπάρτης, ὁ πρόεδρος τῆς δεύτερης Δημοκρατίας κι' ὕστερα ὁ μοιραῖος Αὐτοκράτορας Ναπολέον III, πὸν θὰ ὀδηγήσει τοὺς γάλλους στὴν καταστροφὴ τοῦ Σεντάν. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ μῖσος του γιὰ τὸ Λουδοβίκο Βοναπάρτη, πὸν θὰ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τοὺς δημοκράτες γιὰ νὰ τὸν φέρει στὶς τάξεις τῶν ριζοσπαστῶν, θὰ γίνῃ μαζὶ ἀφορμὴ ν' ἀποκαλύψει ὁ Οὐγκώ τὰ ἔξοχα χάρισματα λιβελλογράφου πὸν ἔκρυβε, ἀλλὰ καὶ νὰ κινδυνέψει τὴ ζωὴ του, προκαλώντας σκληρὲς ἀντεκδικήσεις τοῦ Βοναπάρτη στὴν οἰκογένειά

του καὶ τέλος τὴν αὐτοεξορία του. Πρόλογος σ' αὐτὴ τὴν αὐτοεξορία εἶταν οἱ Βρυξέλλες, ὅπου χάρη στὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν αὐτοθυσία τῆς Ἰουλιέτας Ντρουὲ καταφεύγει ἐκεῖ κι' ἔτσι σώζεται, ἀφοῦ μάταια ἀντιστάθηκε μὲ τοὺς γνήσιους δημοκράτες στὸ πραξικόπημα τοῦ Προέδρου Λουδοβίκου Βοναπάρτη νὰ καταλύσει τὸ κοινοβούλιο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ στρατοῦ. Κοχλάζοντας ἀπὸ πολιτικὸ πάθος, ὁ Οὐγκώ, συγκεντρώνεται στὶς Βρυξέλλες γιὰ νὰ γράψῃ τὴν «Ἱστορία τῆς 2ας Δεκεμβρίου 1851», θέλοντας νὰ διηγηθεῖ τὰ γεγονότα πὸν προετοίμασαν τὴν ἀλλαγὴ τοῦ πολιτεύματος. Κανένας ὅμως ἐκδότης στὶς Βρυξέλλες ἢ στὸ Λονδίνο δὲν ἤθελε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσὴ τους. Τέλος, στὰ 1852, ἀφοῦ συμπλήρωσε τὰ χειρόγραφα του ἀπὸ νεώτερες πηγές, τὰ δημοσιεύει μὲ τὸν τίτλο «Ναπολέων ὁ μικρὸς», σαρκαστικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη, πὸν τοῦ τὸν ἔδωσε σὲ μιὰν ἀγόρευση του στὴ βουλὴ καὶ ἀπὸ τότε εἶχε μείνει ἱστορικὸς. Ὁ ἔξοχος αὐτὸς λιβελλος, πὸν πολλοὶ τὸν θεωροῦν ἀπὸ τὰ καλύτερα ἔργα τοῦ Οὐγκώ, περνώντας λαθραῖα τὰ γαλλοβελγικὰ σύνορα, ἔπεσε σὰ βόμβα στὸ Παρίσι, καὶ γιὰ ἓνα διάστημα ἔγινε τὸ «βιβλίον πίστεως» τῶν ἀγνῶν δημοκρατικῶν, προκαλώντας μεγάλη φθορὰ στὸν αὐτοκράτορα Λουδοβίκο Βοναπάρτη. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκδοσὴ ὁ Οὐγκώ ἐγκαταλείπει τὸ Βέλγιο, μὴ θέλοντας μὲ τὴν παρουσία του νὰ δημιουργήσῃ ἀνάμεσα στὶς δύο χώρες προστριβές, καὶ φεύγει γιὰ τὸ Τζέρσου, δεύτερο σταθμὸ τῆς αὐτοεξορίας του.

Μόνος πιά στὸ ἐρημονῆσι, ὁ Ποιητής, αἰστάνεται ἀηδιασμένος ἀπ' ὄλες αὐτὲς τὶς πολιτικὲς διαμάχες καὶ μιὰ βαθύτατη πικρία τὸν κατέχει, γιατί ὁ γαλλικὸς λαός, παρασυρμένος στὴν πλειοψηφία του ἀπὸ ἓνα ἡρωϊκὸ ὄνομα, εἶχε δώσει πίστη στὸ δολιευτὴ τῶν ἐλευθεριῶν του. Εἶναι τόσο αὐθόρμητο τὸ μῖσος τοῦ Οὐγκώ γιὰ τὸ Βοναπάρτη, — μῖσος ἑνὸς ἀπατημένου

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος.

δημοκράτη, — ώστε θά του εμπνεύσει τούς φλογερούς και σαρκαστικούς στίχους της συλλογής του «Τιμωρίες», πού θά δημοσιευτούν στά 1853, μά θά κυκλοφορήσουν ἐλεύθερα στό Παρίσι πολύ ἀργότερα. Ὁ λίβελλός του καί ἡ αὐτοεξορία του τόν ὑψώνουν στά μάτια τῶν δημοκρατικῶν μέ τήν ἀγύλη ἑνός μαρτυρικοῦ προφήτη. Ὅσοι κατατρεγμένοι κι' ἀδικημένοι ἀπό τό καθεστῶς τῆς δευτέρας Αὐτοκρατορίας σ' αὐτόν ἀτενίζουν κι' ἀπό αὐτόν παίρνουνε θάρρος. Εἶναι ὁ πατέρας τῆς προδομένης δημοκρατίας, — ἀλλά ἕνας τραγικός πατέρας, ὅπως εἶναι καί στήν ἰδιωτική του ζωή: Οἱ δικοί του, ἡ γυναίκα του μέ τούς δύο γιούς του καί τήν κόρη του Ἀδέλα, διστάζουν νά τόν ἀκολουθήσουν στήν ἐξορία ἔτσι εἶναι ὑποχρεωμένος νά φροντίζει ἀπό μακριά γιά τή συντήρησή τους, ἐνώ τά εἰσοδήματά του, — ὁ Ποιητής σ' ὅλη του τή ζωή ἔζησε ἀπό τήν πένα του, — τοῦ ἀποφέρουν τώρα ἐλάχιστα, γιατί ἡ αὐτοκρατορική λογοκρισία ἔχει ἀπαγορεύσει νά παίζονται ἔργα του στό Θέατρο, κι' ὁ ἴδιος δέ θέλησε ἀπό δύο βιβλία ἀγνῆς πολεμικῆς, ὅπως εἶταν ὁ «Ναπολέων ὁ μικρός» καί οἱ «Τιμωρίες», νά πάρει κέρδη. Ἀλλά εἶναι ἕνας ἀκούραστος πολεμιστής τῆς ἐλευθερίας ἐκεῖ στό ἔρημονῆσι τῆς αὐτοεξορίας του. Κάθε τόσο δημοσιεύει λόγους, πού ἡ δημοκρατική προπαγάνδα τοῦς κυκλοφορεῖ παράνομα, τυπωμένους σέ φέιγ-βολάντ, μέ στοιχεῖα ἐντυπωσιακά. Κάθε γραφτό του πέφτει σά βόμβα στό Παρίσι, κάθε βιβλίο του εἶναι κι' ἕνα γεγονός. Δέν εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού μπορεῖ ποτέ νά ἡρεμήσει. Ἡ εὐτυχία τόν ναρκώνει ἢ πίκρα τόν φθείρει ἢ γαλήνη τόν πλαδαραίνει. Καί μονάχα ἀνάμεσα στίς διαδοχικές ἐναλλαγές τους γονιμοποιεῖται καί δημιουργεῖ. Τό φθινόπωρο τοῦ 1855 δημοσιεύει τό ἱστορικό πιά γράμμα του πρὸς τό Λουδοβίκο Βοναπάρτη, — ἕνα γράμμα, ὅπου ἡ ἀγανάκτηση τοῦ προδομένου δημοκράτη ἐκφράζεται μέ τή διαλεχτική ἐπιχειρηματολογία ἑνός λαμπροῦ πολιτικοῦ ρήτορα, — κι' ἐγκαταλείπει τό Τζέρου, γιά νά ἐγκατασταθεῖ στό Γκέρνεσου, ἄλλον ἀγγλονορμανδικό βράχο ἐκεῖ στή Μάγχη.

Εἶναι τό θρυλικό νησί πού συνδέεται μέ τά 14 χρόνια τῆς ἐξορίας του, καί ὅπου θά ζήσει μιάν ὄριμη, εὐχυμη, θυελλώδη μοναξιά, συντροφεμένος ἀπό πνεύματα, ἀναμνήσεις, μίση, ἐπιθυμίες. Ἐκεῖ, μ' ἀμετακίνητη σκηνογραφία τόν ὀρίζοντα τοῦ ὠκεανοῦ, ὁ Ποιητής θά περάσει ἀτέλειωτες ὥρες ρέμβης καί θά δεῖ δράματα, πού θά μετουσιωθοῦν σέ ἔργα τιτανικά. Ἐκεῖ, δουλεύοντας μ' ἀντοχή ἀπίθανη 18 καί συχνά 20 ὥρες τή μέρα, σιγά-σιγά θά γερᾶσει τὰ μαλλιά του θ' ἀσπρίσουνε, γιατί πολύ θά σκεφτεῖ· θά πληροφορηθεῖ θανάτους δικῶν, χωρίς νά τοῦς δεῖ· θά γίνει

παπποῦς. Καί τό σφριγηλό κορμί του, πού ποτέ δέ γνώρισε τήν ἐρωτική ἐξάντληση, θά κυρτώσει. Εἶναι ὁ Ούγκώ, ἄλλοτε μέ τό κάτασπρο γένι, τό ζεστό μελαχροινὸ πρόσωπο καί τό ὄνειροπόλο βλέμμα, — ὁ ἀχόρταγος ἐραστής μέ τήν παιδική ψυχή, πού γέρνει τό χιονισμένο κεφάλι κι' ἀκόμη ἐλπίζει στή μεγαλοφυΐα τῆς ζωῆς, κάνοντας ὄνειρα γιά μιά πανευρωπαϊκὴ ἀδελφοσύνη· ἄλλοτε πάλι ὁ μελαγχολικός καί πικρός, μέ τή μορφή σκληρομένη ἀπ' τὴ μοναξιά κι' αὐλακωμένη ἀπό τὴ σκέψη, πού στηρίζει στ' ἀριστερὸ χέρι τό σαγῶνι, ζητώντας παρηγοριά ἀπό τὸν ἐσωτερικὸ κόσμον του, ὅπως τὸν ἀποθανάτισε μέ τό γιγάντιο γλυπτό του ὁ Ροντέν.

Μόνον ἡ φίλη του Ἰουλιέτα Νιτροῦε μοιράζεται ἀδιαμαρτύρητα τὴν ἐξορία μαζί του. Τὰ παιδιά τοῦ κάνουνε ἀραιές ἐπισκέψεις. Ἡ ὑποκόμησα κυρία Ούγκώ, συνθησμένη στήν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς πλατείας Ρουαγιάλ, τοῦ παραπονιέται πὼς πλήττει σ' αὐτὴ τὴν ἐρημιά, κι' ὅταν δέν μπορεῖ νά τὴ διασκεδάσει μέ φιλανθρωπικὲς γιορτές, τὸν ἀφήνει γιά νά κάνει ταξιδάκια ἀναψυχῆς στό Βέλγιο, στό Λονδίνο καί στή Γερμανία. Ἐνα-δύο φορές ταξίδεψε κι' ὁ Ποιητής στή Γερμανία καί στό Βέλγιο· μά τό νησί τῆς Μάγχης ἀρχίζει πιά νά τὸ νιώθει σάν κελλί του. Ἡ μοναξιά δίνει μιάν ἀφάνταστη ὄρμη στήν ἐμπνευσή του. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ μυστικοπάθεια τῶν ἐξωτικῶν αὐτῶν νησιῶν, — ἀπὸ τοῦς θρύλους καί τίς παραδόσεις ἑνός πληθυσμοῦ, πού στό γλωσσάριό του διατήρησε πολλὲς λέξεις καί τό χιούμορ τοῦ Ραμπελαί, — ξαναρίχνεται μέ πάθος στίς πνευματιστικὲς του μελέτες. Καί γιά μιά στιγμή, ἀκούοντας ἀπὸ ἕνα τραπεζάκι τό πνεῦμα τῆς Λεοπολδίνας του νά τοῦ μιλά συβιλικά, χαμογελᾷ σά νέος Φάουστ, πιστεύοντας πὼς κρατᾷ τό κλειδί τοῦ μυστικοῦ κόσμου, πού ὀδηγεῖ στό Θεό. Πολλὲς νύχτες, γυρνώντας μόνος ἀνάμεσα σὰ δέντρα τοῦ κήπου του, αἰστάνεται πὼς βρίσκεται μέσα σ' ἕναν κόσμον ἀπὸ πνεύματα, πού τὸν παρακολουθοῦν· εἶναι πιά βέβαιος, πὼς αὐτό πού λέμε ζωὴ δέν εἶναι ἄλλο ἀπ' τοῦς ἴσκιους ἑνός ἀόρατου ἀκόμη κόσμου, πού κάποτε θ' ἀποκαλυφτεῖ. Ὡρες προσεύχεται μέ κατάνυξη. Σέ ποιὸ θεό; Κανένας ἀπὸ τοῦς σχολιαστὲς του δέν μπόρεσε νά τὸ ξεδιαλύνει. Ὅταν ἡ ποιητικὴ ἐμπνευση δέν τὸν δονεῖ, κάθεται καί ζωγραφίζει ἢ σκαλίζει στό ξύλο ἢ κάνει ἐπιπλα, αὐτὸς ὁ ἕγγονος ἑνός ξυλουργοῦ ἀπ' τὸ Νανσύ. Ὅστος δέν ξεχνᾷ τό Λουδοβίκο Βοναπάρτη καί τὸν πολιτικὸν ἀγῶνα του. Αὐτὸς πού νέος στάθηκε συνήγορος τῆς ἐλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας, γράφει τώρα πύρινα ἀρθρα γιά τὴν ἐπανάσταση τῶν Μεξικανῶν, πού ὑπερασπίζουνε τὴν ἐλευθερία τους μ' ἀρχηγὸ τὸ Χουαρέζ, καί κάνει προφητείες γιά μιά

μελλοντική Πανευρώπη. Είναι γεμάτος λαχτάρα για το σήμερα και για το αύριο· γιατί αυτό που από καθημερινή στιγμή το ένα λεπτό γίνεται το άλλο λεπτό ηρωική πράξη και ιστορία. Στόν αγώνα του τόν βοηθούν, ξερόριστοι από τα δικά τους όχυρά, ο Έδγαρ Κινέ, ο Ντεσαντέλ, ο Λουί Μπλάν. Ο νεαρός Γαμβέτα είναι μια παρηγοριά τους απ' το Παρίσι. Στά 1856 δημοσιεύει το δεύτερο τόμο των «Ρεμβασμών», — «άναμνήσεις», όπως τις αποκαλεί στον πρόλογό του, «μιας ψυχής»· αλλά άναμνήσεις γραμμένες με άπαλότατους, λυρικούς στίχους. Στά 1859 κυκλοφορεί η πρώτη σειρά του «Θρύλου των Αίωνων», — ένα αναδρομικό ταξίδι στους βιβλικούς και ιπποτικούς καιρούς, απ' όπου ξαναγυρνώντας στην εποχή του ο Ποιητής τραγουδά με γνήσιο ρομαντικό πάθος. Τέλος, στις 22 Μαΐου 1861, την ημέρα της Άγίας Ιουλλίας, τη γιορτάζουν σαν διπλή γιορτή με την αγαπημένη του Ιουλιέτα Ντρουέ, γιατί αυτή την ημέρα αποτελείώνει τους «Αθλίους». «Εί ναι ή άν θ ο δ έ σ μ η σ ο υ», της γράφει σ' ένα γράμμα του, ένθουσιασμένος. Το γαλλικό κοινό τους υποδέχτηκε με συγκίνηση και κατάπληξη, — ένα συναίσθημα, που από γενεά σε γενεά μεταδόθηκε ως την εποχή μας. Η κριτική έγκωμιασε αυτή την έξοχη φαντασία, που εκφράζεται με πρόζα τόσο λαμπρή. «Ένα κυκλώπειο μυθιστόρημα του Παρισιοῦ, μυθιστόρημα ανθρώπινου πόνου, ηρωικό», όπως το χαρακτηρίζει, εκφράζοντας μ' αυτή τη συρροή των επιθέτων το θαυμασμό του, ο Άλμπερ Τιμπωντέ. Με τους «Αθλίους» ο Βίκτωρ Ούγκώ δημιούργησε ένα δικό του κόσμο, έκρηκτικής ζωντάνιας και αλήθειας, — έναν κόσμο που βγήκε απ' τα σπλάχνα της τιτανικής φαντασίας του, όπως ο κόσμος απ' το Θεό, αφού από πολύ νέος πίστευε, πως «ό κα λ λ ι τ έ χ ν η ς ε ί ναι έ ν α ς Θεός». Οι άνθρωποι στους «Αθλίους», όπως παρατηρεί και πάλι ο Τιμπωντέ, «δὲ μοιάζουν ούτε μ' άλλους φανταστικούς, ούτε με τη φύση»· ωστόσο πείθουν απόλυτα για την ύπαρξή τους· και τὰ πορτραίτα τους, — μονοκόμματα έστω και συμβολικά, — ο Μάριος, ή Τιτίκα, ο Έπίσκοπος Μυριήλ, ο Γιάννης Άγιάννης, ή Φαντίνα, ο Ένζολοράς, οί Θερναδιέροι, ο Ιαβέρης, — μένουν για πάντα λαξεμένα στη μνήμη μας, όπως κι' ή μεγαλειώδης κίνηση του παρισινού πλήθους και του στρατού.

Ο Ούγκώ, που με την πολιτική πράξη του είχε φιλοδοξήσει να γίνει οδηγητής ενός λαού, τώρα με τους «Αθλίους» ύψώνεται σε προφήτη του. Στά 1865 ακολουθούν τὰ παραπονεμένα «Τραγουδία των δρόμων και των δασών», όπου ο Ποιητής φαίνεται για μια στιγμή σά να λιποψύχη-

σε από τη μοναξιά του. Στά 1866 ένα ηρωικό μυθιστόρημα, «Οι έργάτες της Θάλασσας», που οί σελίδες του ξεχειλίζουν από ανθρωπιά. Γράφει μέσα σ' ένα πυρετό ή ζωγραφίζει για να ξεχνά. Συχνά τις νύχτες τόν ταραζουν έφιαλτικά όνειρα, κι' όταν άρρωσταίνει κάνα-δυο φορές νομίζει πως κάπου εκεί γύρω του παραμονεύει ο θάνατος. Άλλά έχει άκόμη πολύ να ζήσει, να δει τραγωδίες και θανάτους δικών του και ν' αποθεωθεί από το λαό που αγάπησε. Η περιπέτεια της κόρης του Άδέλας, που άκολούθησε έναν άγγλο ύπολοχαγό ως την Άμερική και γύρισε σωστό έρείπιο στο Παρίσι, τόν πότισε με βαρεία πίκρα. Ξαφνικά κάποιος φως στη ζωή του· τὰ δυο άγγόνια, που του δίνει ο γιός του, ο Κάρολος, για να του ζεστάνουνε τὰ γερατειά. Μά πάλι, όπως πάντα ύστερα από τη χαρά, ένας θάνατος· στά 1868 πεθαίνει στις Βρυξέλλες, μέσα στα χέρια του, ή γυναίκα του, που την αγάπησε και τη συχώρεσε.

Όλα γύρω του έχουν γεράσει κι' άλλαξει άνυπόφορα. Πολλοί από τους συνοδοιπόρους της νεότητάς του έχουν πεθάνει· άλλοι συμβιβάστηκαν με το καθεστώς, όπως ο Σαιντ Μπέβ'· άλλοι, όπως ο Λαμαρτίνος, αποτραβήχτηκαν κουρασμένοι. Η Αυτοκρατορία με τόν άπατηλό φιλελευθερισμό της δημιουργεί σκάνδαλα και τρεκλίζει. Νέες φιλολογικές διασημότητες, που τους λένε Μπωντελέρ, Λεκόντ ντε Λίλ, Ζολά, Φλωμπέρ κυριαρχούνε τώρα στο Παρίσι. Νέες φιλολογικές σχολές, που τις άποκαλούνε Νατουραλισμός, Ρεαλισμός, Παρνασισμός, Συμβολισμός έχουν τὸ προβάδισμα. Κι' ή Γαλλία, κουρασμένη από τὰ έξαλλα κινήματα και τους μελοδραματισμούς, προσκυνά τώρα νηφάλια στο πνεῦμα του Θετικισμού. Ο Ούγκώ αίστάνεται, ωστόσο, με κρυφή περηφάνεια, πως, καθώς σωρεύτηκαν πάνω του τὰ χρόνια κι' ή ζωή του ήρθε τόσο δραματικά, ο λαός της Γαλλίας άτενίζει σ' αυτόν όπως σ' ένα σεπτό, άπαραβίαστο πρόσωπο, όπως σ' έναν ήμίθεο. Είναι ο άνθρωπος «που συνοψίζει τὸ 19ο αἶώνα», όπως θά τόν χαρακτηρίσει ο Ρενουβιέ. Η έμπνευσή του, που τη συγκρίνουν με τη γονιμότητα των τελευταίων χρόνων του Τιντορέτου και του Τιτσιανού, δὲν έχει καθόλου στερήσει. Και μένει θαυμαστά άγέραστος ο έρωτάς του για την Ιουλιέτα Ντρουέ. Είναι τριανταεφτά χρόνια έρωτευμένοι· και σ' ένα από τὰ είκοσι χιλιάδες γράμματα, που θ' ανταλλάξουν ως που να κλείσουν μισόν αἶώνα έρωτικής ζωής, βρίσκονται δυο γραμμές, όπου εκείνη όμολογεί πως τόν λατρεύει όπως την πρώτη μέρα που του δόθηκε, και κείνος της όμολογεί: «τὸ φως, άγαπημένε νη, δὲν έχει γερατειά»...

Γ'.

Ἐπιτέλους στὰ 1870 ξεσπᾶ ὁ πόλεμος μετὰ τὴν Γερμανία. Ὁ Ποιητής, ποὺ παρακολουθεῖ μ' ἀγωνία τὶς δραματικὲς φάσεις του, κατεβαίνει στὸ Βέλγιο. Ἐκεῖ μαθαίνει τὴν καταστροφὴ τοῦ Σεντάν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη. Στὶς 5 Σεπτεμβρίου παίρνει ἀναστατωμένος τὸ τραῖνο γιὰ τὸ πολιορκημένο Παρίσι. Τὸν συνοδεύουν ἡ ἀχώριστη πάντα Ἰουλιέτα Ντρουέ μαζί με τὸ γιό του τὸν Κάρολο, καὶ τ' ἀγγόνια του.

Εἶναι πιά δεῖλι, καθὼς περνοῦν τὰ γαλλοβελγικὰ σύνορα. Οἱ στρατιῶτες, ποὺ γυρνοῦν ἀπ' τὸ μέτωπο πεζῆ, κουρελιασμένοι καὶ πεινασμένοι, βλέπουν ἕνα μεγάλο παππούλη νὰ γέρνει ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ βαγονιοῦ καὶ νὰ τοὺς κουνᾷ τὴν ρεπούμπλικα, ἐνῶ τ' ἀγέρι ἀνεμίζει τὰ κάτασπρά του μαλλιά. «Ζήτω ἡ Γαλλία! Ζήτω ἡ Γαλλία! Ζήτω ἡ Γαλλία!», τοὺς φωνάζει μετὰ μίαν ἀδύνατη φωνή, ποὺ τὴν πνίγουνε τὰ δάκρυα. «Νὰ τοὺς ξαναδῶ σαυτὰ τὰ χάλια νικημένων...», μονολογεῖ μέσα σὲ λυγμούς καὶ τὸ χέρι του ζητᾷ τὸ χέρι τῆς Ἰουλιέτας Ντρουέ:

— Θέλω νὰ μπῶ ἀθόρυβα καὶ μόνος στὸ πολιορκημένο Παρίσι.

— Βικτώρ, ἔχε ὑπομονή· περιμέναμε δέκα ἐννιά χρόνια... τοῦ ἀπαντᾷ.

Ὁ Ποιητής βυθίζει τὸ βλέμμα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ δειλινοῦ, ὅπως τὴ γεμίζουν μετὰ τεφρὰ σύννεφα οἱ καπνοὶ τοῦ τραίνου, καὶ τοῦ φαίνεται σὰ ν' ἀκούει τὰ κύματα τοῦ ὠκεανοῦ, ποὺ ξεσποῦν πάνω στὰ βράχια τοῦ Γκέρνεσου...

Ὅταν ἡ ἀτμομηχανὴ μῆκε στὸ σταθμὸ τοῦ Βορρά εἶταν πιά περασμένες ἐννιά.

— Εἶμαστε στὸ Παρίσι, Βικτώρ, σκύβει καὶ τοῦ ψιθυρίζει στ' αὐτὴν ἡ Ἰουλιέτα, συγκινημένη.

— Εἶμαστε στὸ Παρίσι, στὸ Παρίσι..., ξαναλέει ἐκεῖνος σὰ νὰ μονολογεῖ. Τὸ πλῆθος, ποὺ ἔχει κυκλώσει τὸ μικρότερο γιό του καὶ τοὺς συγγενεῖς του, μόλις τὸν ξεχωρίζει στὸ παράθυρο τοῦ βαγονιοῦ, ξεσπᾷ σὲ ζητωκραυγές: «Βικτώρ Ούγκω! Βικτώρ Ούγκω! Βικτώρ Ούγκω!» Καθὼς βγαίνει ὁ Ούγκω στὴ σκάλα ἀντικρίζει ἕνα δάσος ἀπὸ νευρικὰ χέρια καὶ κεφάλια, ποὺ ἀνακινοῦνται καὶ τὸν ἐπευφημοῦν μέσα σὲ φρενίτιδα ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ Ποιητής νομίζει πὼς βρίσκεται σὲ ὄνειρο. Οἱ λυγμοὶ τοῦ κόβουνε τὴ μιλιὰ. Τὸ καπέλλο ἔχει γίνει στὰ χέρια του ἕνα κουβάρι πανί. Ὅλοι τοῦ ζητοῦν νὰ πεῖ κάτι, ὅλοι θέλουν ν' ἀκούσουν τὴ φωνή, ποὺ δεκαοχτὼ χρόνια τὴ διάβαζαν στοὺς φλογερούς του λιβέλλους. Μιλᾷ ἀπὸ ἕνα μπαλκόνι, ἀπὸ ἕνα καφενεῖο, ἀπ' τ' ἀμάξι του,

ἐνῶ κάθε τόσο τὸν διακόπτουν οἱ μακρὸν ἤχοι ἀπ' τὰ κανόνια τῶν Γερμανῶν, ποὺ ζητοῦν παράδοση. Τὸ πλῆθος ἀπαντᾷ μετὰ τὴν Μασσαλιώτιδα. Εἶναι ξεαλλο ἀπὸ τὴν ἥρωϊκὴ στέρση, γιὰτὶ μέρες τώρα τρᾶει ποντίκια καὶ γάτες καὶ δὲν ἔχει κάρβουνα νὰ πλύνει τὰ ρούχα του. «Πολεμῆστε μέρα νύχτα, πόλεμο στὴ βουνά, πόλεμο στὴς πεδιάδες, πόλεμο στὰ δάση. Σηκωθῆτε! Σηκωθῆτε!», ἀκούεται, ὁστερ' ἀπὸ χρόνια, ἡ βροντερὴ του φωνή.

— Στὸ Δημαρχεῖο! στὸ Δημαρχεῖο!, ἀπαντᾷ τὸ πλῆθος.

Ἡ πομπὴ ἀπὸ τὶς χιλιάδες τὸν κόσμο ποὺ ἀκολουθεῖ τ' ἀμάξι του θέλει νὰ τὸ ξεζέψει καὶ νὰ τὸ πάρει στὰ χέρια. Τέλος μπαίνουν στὴ λεωφόρο Φροσώ. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα στὸ ἐνθουσιασμένο πλῆθος, τὸν ὑποδέχεται ὁ Δήμαρχος τοῦ διαμερίσματος, — ἕνας ἀδύνατος, νευρικὸς ἀντρας ὡς τριάντα χρονῶν, μετὰ μογγολικὸ πρόσωπο καὶ δύναμη τίγρη. Κουρασμένος ὁ Ποιητής τὸν σφίγγει πάνω στὸ στήθος του.

— Πῶς τὸν λένε, σκύβει καὶ ρωτᾷ ἕναν συγγενὴ πλάι του.

— Γεώργιος Κλεμανσώ, τοῦ ἀπαντᾷ.

Ἐπειτα ἀπὸ λίγες μέρες ὁ Ούγκω, σὰν παλιὸς ἐπαναστάτης, φορᾷ ἕνα κόκκινο πουκάμισο ἀπὸ μαλλί, μπλὲ μανδύα, καὶ μπαίνει στὴν ἐθνοφυροῦρὰ ποὺ φυλά τὰ δὲχουρὰ τοῦ Παρισιοῦ. Κι' ἐκεῖ, ἀνάμεσα στὸ πλῆθος ποὺ τοῦ θυμίζει ἕνα ἄλλο ἥρωϊκὸ πλῆθος ἀπὸ τοὺς «Ἀθλίους», τὸν βρίσκει ἡ τραγικὴ εἰρήνη, ποὺ στέρθηκε τὴ Γαλλία ἀπὸ τὴν Ἀλσατία καὶ τὴ Λωρραίνη. Ὅσο τόσο ὁ Ποιητής, μετὰ μιά φλογερὴ του ἀγόρευση στὴ Βουλὴ, θὰ τονίσει πὼς δὲ θὰ περάσει πολὺς καιρὸς κι ἡ Γαλλία θὰ πάρει τὴν ἀνταπόδοση ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς. Λίγους μῆνες ἀργότερα, τὸ ἴδιο αὐτὸ πλῆθος θὰ πρωτοστατήσει στὰ γεγονότα τῆς «Κομῦνας τοῦ Παρισιοῦ».

Τὴν πρώτη μέρα τῆς ἐπανάστασης, γυρνώντας ὁ Ποιητής ἀπὸ τὴν κηδεῖα τοῦ γιοῦ του τοῦ Κάρολου, παίρνει τ' ἀγγόνια του καὶ φεύγει γιὰ τὶς Βρυξέλλες. Μὰ ἡ βασιλικὴ κυβέρνησις τοῦ Βελγίου τοῦ ἀρνίεται φιλοξενία κι' ὁ λαὸς ἀποδοκιμάζει ἐξω ἀπ' τὸ ξενοδοχεῖο του τὸν παλιὸ ἐπαναστάτη, ποὺ εὐνοεῖ τὴν Κομῦνα. Ὁ Ούγκω καταφεύγει τότε σὲ κάποιους φίλους του, στὸ μεγάλο δουκάτο τοῦ Λουξεμβούργου. Οἱ μέρες του ἐκεῖ περνοῦν θλιβερὰ γαλήνιες. Ἀνάμεσα στὴ συντροφιά τῆς Ἰουλιέτας Ντρουέ καὶ τῶν ἀγγονῶν του γράφει μιά σειρά ποιήματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὰ περιστατικὰ τοῦ γαλλο-γερμανικοῦ πολέμου καὶ τοῦ ἐμφύλιου, — τὴ «Φοβερὴ χρονιά», — κι' ἀρχίζει νὰ ἐμπνέεται τὸ βιβλίο «Ἡ τέχνη νὰ εἶσαι παππούς». Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1872 ξαναγυρνᾷ στὸ Παρίσι. Μὰ εἶ-

κεῖ, τὸ καθεστῶς ποὺ νίκησε τὴ λαϊκὴ ἐπανάσταση, φέρνεται ψυχρὰ στὸ γεννημένο ἐπαναστάτη. Ἡ ἔκδοση τῆς «Φοβερῆς χρονιάς» δὲν εἶχε ἀπήχηση. Ὡστόσο οἱ νικημένοι τῆς Κομουνας τὸν βλέπουν ὡς μιά παρηγοριά, καὶ κείνος ξοδεύει ἀρκετὲς χιλιάδες φράγκα γιὰ νὰ τοὺς ἀνακουφίσει. Μὰ αἰστάνεται ὡς ἀπομονωμένος ἀνάμεσα σαυτοὺς τοὺς ψυχροὺς ἀνθρώπους τῆς τρίτης Δημοκρατίας. Κι' ὅπως ἔχουν ἀπὸ πολὺν καιρὸ διακοπεῖ οἱ σχέσεις του μὲ τὴ Δεξιά, κι' οἱ βοναπαρτικοὶ ζητοῦν πάντα τὴν «κεφαλὴν του ἐπὶ πίνακι», προσηλυτίζεται σιγά-σιγά ἀπὸ τὴ σο-

σιαλιστικὴ ἰδεολογία. Ὅσο ὅμως καὶ νὰ ἐξελλίσσεται στὶς πολιτικὲς ἰδέες του, ἡ πίστη του στὸ Θεὸ καὶ ἡ μυστικιστικὴ ἀτμόσφαιρα, ὅπου ζεῖ τὰ δράματά του, μένουν σταθερὲς κι' ἀδιατάραχτες. Κι' ἔρχεται ἡ γνωριμιὰ τῆς νεαρῆς Σάρας Μπερνάρ, ποὺ τὴν ἔφερε ἕνα βράδυ σπῆτι του ὁ Φλωμπέρ, γιὰ νὰ ξανανάψει μὲ τὴ θηλυκὴ γοητεία τῆς τῆ χόβολη μέσα στὴν ψυχὴ αὐτοῦ τοῦ ἀγέραστου ἔραστῆ, ποὺ εἶναι πιά ἑβδομήντα χρονῶν, ἔχει θάψει γυναῖκα καὶ παιδιά, μεγαλώνει ἀγγόνια, μὰ ἀκόμη πιστεύει κι' ἀποζητᾷ τὸν ἔρωτα...

(Ἀκολουθεῖ)

ΤΑΣΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

ΤΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΜΑΣ ΓΛΩΣΣΑ

Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ κ. Πλασκοβίτη, ποὺ δημοσιεύτηκε στὴ «Νέα Ἑστία» στὸ τεῦχος τῆς 1 τοῦ Ἰουλίου, εἰπώθηκε πὼς οἱ πρῶτοι «ὀρθόδοξοι ψυχαρακοὶ δημοτικιστὲς εἶχαν βασικά ὑπ' ὄψη τους τὸ ἀγροτικὸ πρότυπο». Αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ τὸ ἀκούω πρώτη φορά. Γιατὶ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο κατηγορήθηκε ὁ Ψυχάρης εἶτανε πὼς «ἀπὸ τὰ σαλόνια τῆς καλῆς λεγομένης κοινωνικῆς τάξεως ποὺ τοποθετοῦσε τὴν καλὴ γλῶσσα ὁ Χατζιδάκις, παρέπεμψε τοὺς λογοτέχνες στοὺς μῶλους τῶν λιμανιῶν καὶ στὰ σκαμνάκια τῶν μικρομαγαζιῶν.» Δηλαδή, ὅπως ἔλεγα στὸ σημεῖμά μου, στὶς 15 τοῦ Ἰουνίου, ὁ Ψυχάρης ἔδωσε ὅμοια συμβουλὴ μ' ἐκείνη ποὺ ἔδωσε ὁ δημιουργὸς τῆς γραφτῆς κοινῆς γερμανικῆς γλῶσσας, ὁ Λούθηρος.

Ὅμως ἡ βάση ποὺ εἶχανε βάλει οἱ πρῶτοι δημοτικιστὲς εἶτανε ἀπλὰ καὶ σκέτα ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καί, ἂν θέλετε, μαζὶ καὶ ἡ ἀγροτικὴ, ποὺ εἶναι κι' αὐτὴ γλῶσσα νεοελληνικὴ μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα καὶ τὴν ἴδια ψυχὴ. Καί, χωρὶς ἄλλο, ὅποιος θέλει νὰ καλλιεργήσῃ τὸ γλωσσικὸ του αἶστημα — τὸ «γοῦστο» καὶ τὸ «ἄφτι» του — δὲν μπορεῖ οὔτε αὐτὴν νὰ τὴν καταφρονεῖ καὶ νὰ τὴν ἀγνοεῖ. Συσταίνω μάλιστα δὲ ὄσους θέλουν νὰ λούζουν τὴν ψυχὴ τους σὲ δημοτικὰ κείμενα γιὰ νὰ τὴν καθαρίζουν λιγάκι ἀπὸ τὶς σκουριὲς τῆς καθαρεύουσας, καὶ σὲ ὄσους θέλουν νὰ βροῦνε λέξεις καὶ γνήσιους «λεχτικὸὺς τρόπους» τῆς δημοτικῆς, νὰ διαβάσουν ὅσο μποροῦνε περισσότερο καὶ ὅ,τι βρίσκουν ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἀγρότη. Ἰδιαίτερα συσταίνω τὰ πολύτιμα βιβλία τοῦ ἀείμνηστου Δ. Λουκόπουλου, καὶ μάλιστα τὰ «Ποιμενικά» του καὶ τὰ «Γεωργικά».

Ὅμως οἱ πρῶτοι συνειδητοὶ καὶ συστηματικοὶ δημοτικιστὲς, αὐτοὶ στοὺς ὁποίους χρωστοῦμε τὸν κάποιον λύτρωμό μας ἀπὸ τὴν τυραννία τῆς καθαρεύουσας, εἶχαν καὶ ἄλλα πρότυπα. Εἶχαν τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ὅλα τὰ γνήσια δημοτικὰ κείμενα, ὄλων τῶν ἐποχῶν εἶχαν δλάκερη τὴν πολιτισμένη λογοτεχνία τῶν Ἑφτανησίων καὶ τῆς κρητικῆς ἀκμῆς. Ἡ γλῶσσα τοῦ Παλαμά δὲν εἶναι ἀγροτικὴ, οὔτε εἶναι ἀγροτικὴ ἡ γλῶσσα ποὺ καλλιέργησαν καὶ καλλιεργοῦν ἀκόμη, δόξα τῷ Θεῷ, οἱ δόκιμοι δημοτικιστὲς μας, ποιητὲς καὶ πεζογράφοι. Οὔτε, γιὰ νὰ φέρω ἕνα πρόχειρο καὶ πολὺ κοντινὸ παράδειγμα, σὲ ἀγροτικὴ γλῶσσα εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν κ. Κ. Τσάτσο, παρὰ σὲ στέρη δημοτικῆ, τὸ ὠραῖο ποίημα ποὺ διαβάσαμε στὸ τεῦχος τῆς 15ης Ἰουλίου τῆς «Νέας Ἑστίας». Ὅμως τὸ γλωσσικὸ τους πρότυπο δὲν μποροῦσε οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ καθαρεύουσα, ὅπως πάει νὰ γίνῃ γιὰ πολλοὺς σήμερα. Ποιὰ σχέση ἄλλωστε ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἀπλὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ στὴν καλλιεργημένη γραφτὴ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς διανόησης μᾶς τὸ ἔχει πολὺ καλὰ καὶ τελειωτικὰ ἐξηγήσει ὁ Σολωμὸς στὸ «Διάλογό» του.

Ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὼς «ἄφτι» καὶ «γοῦστο» γιὰ τὴ δημοτικὴ δὲν μποροῦμε νὰ ἀποχτήσουμε διαβάζοντας συγράμματα γραμμένα στὴν καθαρεύουσα, οὔτε στρατιωτικὸς κανονισμοὺς ἢ νόμους ἢ δικογραφίες, οὔτε διαβάζοντας ἐφημερίδες. Νὰ μὴ μιλοῦμε, καλῶτερα, γι' ἄφτι καὶ γιὰ γοῦστο, ἢ τουλάχιστο ἀς στοχαστοῦμε